

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ШЛЯХ ВІД ІДЕЇ ДО СУЧАСНИХ ПРАКТИК

Багато держав ставлять завдання випереджувального розвитку своїх систем освіти, але поки що досягають цього не дуже результативно. Фахівці у сфері освіти як головний аспект вирішення цієї проблеми бачать співвідношення формальної та неформальної освіти.

Протягом століть суспільство мало змогу переконатися в тому, що неформальна освіта виявлялася сильнішою, тобто система формальної освіти не була здатна подолати результати неформальної соціалізації людини. Важливість дослідження неформальної освіти є очевидною, і все ж, наприклад, в українській науковій літературі є лише поодинокі публікації порівняно із зарубіжною.

Так, Б. Баумгартнер, Р. Каффарелла і Ш. Меріам пояснюють: формальна освіта максимально інституціоналізована, бюрократизована, структурована за курсами, формалізована за рівнями, дипломами, сертифікатами [7]. У іншій своїй праці Ш. Меріам із співавторами додають: термін «неформальна освіта» передбачає освіту поза межами формальних освітніх структур, зазвичай вона розглядається як короткострокова, добровільна, така, що виникає лише за наявності передумов.

Доволі оригінально своє розуміння неформальної освіти висловив Д. Гребоу [6]. На його думку, неформальні знання не можуть існувати зовні й можуть бути лише в чийсь голові. Щоб отримати ці знання, вам потрібно знайти й поспілкуватися з носієм цих знань. Прикладами такого неформального навчання є спілкування через програми миттєвого обміну повідомленнями, спонтанні зустрічі в інтернеті, телефонні дзвінки до того, хто володіє потрібною вам інформацією, презентація нового продукту, чат у реальному часі, випадкова зустріч біля кулера, інтернет-наради з запланованим порядком денним, зустрічі з призначеним ментором або менеджером тощо.

Щоб глибше розкрити сутність неформальної освіти в її співвідношенні з формальною, звернімося до деяких фрагментів історії освіти за кордоном.

У науково-педагогічній літературі історія виникнення та розвитку неформальної освіти, а також її понятійно-термінологічної основи, пов'язується з такими подіями. У 1967 р. на міжнародній конференції у Вільямсбурзі (США) були висловлені ідеї, які згодом лягли в основу широко відомого аналізу зростаючої «світової кризи в сфері освіти».

Учасники конференції висловлювали занепокоєння непридатними програмами; усвідомлювали, що освітнє та економічне зростання не

обов'язково здійснюються однаковими темпами; багато країн занепокоєні труднощами фінансування формальної освіти.

Конференція дійшла висновку, що офіційні системи освіти надто повільно адаптуються до соціально-економічних змін. Їхній розвиток стримується не лише власним консерватизмом, але й інерцією самих суспільств.

Саме з цієї точки відліку стратеги та економісти Світового банку почали розрізняти інформальну, неформальну та формальну освіту. Ця трьохстороння категоризація освіти базувалася, насамперед, на роботах П. Кумбса та М. Ахмеда [1].

Спочатку неформальне навчання співвідносилося лише з формальним шкільним навчанням і неформальним навчанням на курсах. В. Марсік і К. Уоткінс прийняли цей підхід і зробили наступний крок у визначенні [10]. Вони почали з форм навчання в організаціях, відносячи до неформального навчання власне неформальне, не організоване формально, не фінансоване установами.

Прикладом ширшого підходу є визначення неформальної освіти, орієнтованого на автодидактику та самоосвіту, з акцентом на самовизначення учня щодо навчання. Звернення науковців до автодидактики пояснювалося тим, що у 70-х роках ХХ століття зростала свідомість того, що розвиток насамперед залежить від самих людей, і значно більше уваги потрібно приділяти покращенню якості їхнього життя.

Це потребувало нових підходів до формальної освіти й дало значний поштовх неформальній освіті. Трохи пізніше П. Фордхем висловив подібні думки. За П. Фордхемом, неформальна освіта пов'язана з тим, що її організація та планування мають бути забезпечені самими учнями [4].

У 1977 р. Т. Сімкінс зробив спробу пояснити певну формалізованість неформальної освіти [9]. Він проаналізував програми неформальної освіти з точки зору цілей, термінів, методів і контролю порівняно з програмами формальної освіти. У процесі створення ідеальної моделі навчальної програми було виявлено, наскільки неформальні ініціативи в сфері освіти, попри їхню гнучкість, локальність і «м'якість», усе ж залишаються в рамках традиційних (формальних) навчальних програм.

У контексті нашого дослідження особливий інтерес викликають роботи Т. Джеффса та М. Сміта, у яких розкриваються відмінності між формальною та неформальною освітою на основі процесу конструювання навчальної програми [6]. У цьому сенсі формальну освіту можна певною мірою розглядати як освіту, організовану «згори вниз». Виходячи з цього, майже всі програми підготовки, забезпечувані роботодавцями та державою, належать до цієї категорії; у той час як неформальна освіта організовується виключно в інтересах учнів, зазвичай із їхньою участю у плануванні

програм. Тобто вона значною мірою реалізується «знизу вгору» на основі узгоджених навчальних програм.

Цікавим є бачення історії розвитку та сучасного стану неформальної освіти у співвідношенні з формальною, викладене у книзі А. Роджерса [8]. Автор вважає, що критики формальної освіти наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років були сильнішими у своєму критицизмі, ніж у пошуку альтернатив. Проте такі альтернативи існували, і одним із їхніх джерел стала гуманістична психологія, яка є однією з основ неформальної освіти.

К. Роджерс, один із засновників і лідерів гуманістичної психології, замість традиційного підходу до навчання запропонував у своїй парадигмі експериментального навчання гуманістичний підхід. Він базується на добровільному навчанні, орієнтованому на потреби й досвід учнів, шанобливому ставленні до них як до унікальних особистостей, розподілі відповідальності за навчання між усіма учасниками групи, критичній рефлексії знань, переконань, цінностей і поведінки суспільства, самотійно керованому навчанні та циклічній взаємодії навчання й діяльності.

Таким чином, уже в 1980-1990-х рр. у зарубіжних освітніх системах яскраво проявився контраст між більш і менш академізованими системами формальної та неформальної освіти. Перша система значною мірою пов'язана із системно-орієнтованим характером навчання, коли учні є пасивними реципієнтами знань, умінь і ставлень, що передаються їм системою освіти через викладача та відтворюються за необхідності. Друга система спрямована насамперед на особистісно орієнтоване навчання, у якому створюється унікальне знання, побудоване на основі власного досвіду.

Сучасне бачення особливостей неформальної освіти представлено на сайті Європейської асоціації освіти дорослих. Це «спеціально організована діяльність, яка сприяє процесу, у межах якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості; самотійно спиратися на свої можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвідносити свої думки й почуття з думками та почуттями інших людей; розвивати вміння й способи їх вираження» [2].

Варто уточнити, що в рамках, визначених Радою Європи, неформальне навчання охоплює майже будь-яке навчання, яке спрямоване на конкретну, але вільно обрану мету, що враховує соціальний контекст. При цьому головна чи єдина діяльність неформального навчання не зводиться до шкільного чи професійного навчання. Виходячи з розширення його конкретного змісту, неформальне навчання охоплює майже всі дії, які не спрямовані на отримання диплома чи офіційного свідоцтва про закінчення навчання й відбувається поза межами інституціоналізованого, запланованого шкільного чи професійного навчального контексту.

Загалом, здійснений аналіз науково-педагогічних увень про неформальну освіту дає змогу сформулювати кілька узагальнень стосовно цієї форми освіти.

Закордонні дослідники звернулися до феноменів неформальної та інформальної освіти значно раніше, і на цей момент у світовому освітньому просторі можна виокремити два варіанти розвитку цих моделей: американську та європейську.

Американська модель. Вона значною мірою ґрунтується на концепціях, які акцентували увагу на навчанні через діяльність і досвід та розвитку андрагогіки як теорії навчання дорослих. До 70-х років XX ст. в США з'явилися перші дослідження неформальної освіти, а до кінця 80-х років усталилося поняття «інформального навчання». У 90-х рр. XX ст. і 2000-х роках у Північній Америці було створено потужну інфраструктуру для підтримки неформального й інформального навчання, яка включає організації, що успішно інтегрують ці форми навчання в бізнес-модель.

Європейська модель. Її основою стала концепція навчання впродовж усього життя, що була впроваджена після Лісабонського саміту ЄС у 2000 році. У «Меморандумі про безперервне навчання» було зазначено, що формальне, неформальне й інформальне навчання є рівноправними компонентами освітнього процесу. Крім того, ЄС поставив завдання розробити систему акредитації попереднього досвіду й неформального навчання [3], яка забезпечує визнання знань, отриманих поза традиційними освітніми закладами.

До 2006 р. в європейських країнах було сформульовано спільні принципи й критерії для інтеграції неформального та інформального навчання в національні освітні системи, а також механізми діагностики професійних навичок.

Узагальнення результатів аналізу міжнародного досвіду неформальної освіти дало змогу не лише виявити зв'язок поняття «неформальна освіта» з дискурсом освіти впродовж життя, але й визначити її суб'єктні характеристики:

- орієнтація на конкретні освітні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення;
- увага до конкретних категорій осіб;
- відсутність примусового характеру, базування на власній мотивації людей;
- високий особистісний сенс навчання;
- внутрішня відповідальність учасників навчання за результати освітньої діяльності;
- розвиток якостей особистості, що забезпечують сприятливі передумови для гідного особистого життя, а також успішну участь у суспільному й трудовому житті;

- забезпечення можливості краще розуміти й, за необхідності, змінювати навколишню соціальну структуру;
- розвиток мобільності в умовах швидких змін сучасного світу;
- гнучкість в організації й методах навчання;
- високий рівень активності учасників навчання;
- самооцінка учасниками результатів навчання на основі значущих для них критеріїв;
- побудова відносин між викладачами й здобувачами освіти на взаємоповазі, демократичній культурі, культурі участі.

Проведений ретроспективний аналіз дозволяє зробити висновок, що розвиток неформальної й інформальної освіти є важливим напрямом модернізації освітніх систем. Європейська та американська моделі надають цінний досвід для впровадження інновацій у цій сфері, зокрема для створення гнучких і персоналізованих підходів до навчання, які відповідають сучасним соціально-економічним викликам.

Список використаних джерел

1. Coombs P., Ahmed M. *Attacking Rural Poverty. How non-formal education can help*, Baltimore : *John Hopkins Press*, 1974.
2. European Association for the Education of Adults. DOI: <https://eaea.org/> (дата звернення: 11.01.2025).
3. European Communities: A Memorandum on Lifelong Learning, issued in 2000. DOI: <https://www.uil.unesco.org/en/articles/european-communities-memorandum-lifelong-learning-issued-2000> (дата звернення: 11.01.2025).
4. Fordham P. *Informal, non-formal and formal education programmes in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2*. London : YMCA George Williams College, 1993.
5. Grebow D., Cross J., Quinn C. *Transforming Culture: An Executive Briefing on the Power of Learning*. Charlottesville : University of Virginia, 2002.
6. Jeffs T., Smith M. *Using Informal Education. An alternative to casework, teaching and control?* Milton Keynes : Open University Press, 1999.
7. Merriam S., Caffarella R., Baumgartner B. *Learning in Adulthood: A Comprehensive Guide* John Wiley & Sons, 2006.
8. Rogers A. *Non-formal education: flexible schooling or participatory education (CERC studies in comparative education)*: Springer science Business Media, Inc, New-York, USA, 2005.
9. Simkins T., *Non-Formal Education and Development. Some critical issues*. Manchester : Department of Adult and Higher Education, University of Manchester, 1977.
10. Watkins K., Marsick V. *Informal and Incidental Learning in the Workplace*. London, 1990.